

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОГО КОМПОНЕНТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ПЕДАГОГА НУШ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті висвітлено результати дослідження розвитку комунікативного компонента психологічної готовності педагога Нової української школи до професійної діяльності. Досліджуваний феномен визначається як сукупність суто комунікативних якостей особистості, її морально-комунікативних рис і психолого-педагогічних умінь, структуру якої утворюють власне комунікативна, емпатійно-рефлексивна, морально-етична та емоційно-регулятивна складові. Автор розкриває важливість комунікативної компетентності вчителя НУШ як індикатора розвитку емоційного інтелекту та психологічної готовності до професійної діяльності під час війни.

Ключові слова: психологічна готовність; професійна діяльність; комунікативний компонент; комунікативна компетентність; педагог; Нова українська школа; особливості розвитку.

Постановка проблеми. З початком повномасштабної війни росії проти України відбулося багато подій і змін, які психоемоційно вплинули на кожного українця. У складній ситуації опинилися українські вчителі, які є інтелектуальним, емоційним і соціальним «ресурсом» для становлення молодого покоління. Розкрити себе в цій якості наразі може тільки незначна частка педагогів. Через побутові, житлові, фінансові і технічні труднощі, а також через негативні психологічні стани далеко не всі вчителі можуть ефективно реалізовувати свою місію. Ця проблема ставить перед психологами-науковцями завдання дослідження психологічної готовності вчителів НУШ до професійної діяльності в умовах війни і в поствоєнний час, зокрема – особливостей розвитку її комунікативного компонента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна українська освіта і суспільство потребують вчителя – цілісну особистість, яка здатна адекватно реагувати на мінливу реальність, бути для учня провідником на шляху його дорослішання та емоційно зріло будувати свою комунікацію з оточуючими, навіть у стресових ситуаціях. У даному випадку вчитель – цілісна

особистість: носій позитивної Я-концепції й світосприйняття, високих цінностей, орієнтирів, моральних імперативів, а також навичок і компетенцій коуча, ментора, наставника, фасилітатора, тьютора, медіатора та ін., які він транслює учням під час будь-якої взаємодії з ними. Всі цінні якості школярі переймають і засвоюють як свідомо, так і на підсвідомому рівні, наприклад, завдяки роботі дзеркальних нейронів (Дзеркальні нейрони, 2022). Така місія, покладена на педагога, передбачає його здатність неперервно розвиватися, навчатися, пізнавати нове й самовдосконалюватися згідно морально-етичних принципів і вимог сучасності. Педагогіка партнерства Нової української школи передбачає дотримання таких принципів: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення до інших; довіра у стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага; розподілене лідерство (проактивність, право вибору та відповідальність за нього, горизонтальність зв'язків); принципи соціального партнерства (рівність сторін, добровільність прийняття зобов'язань, обов'язковість виконання домовленостей) (Гриневич, 2022). Ця потреба зумовила актуальність дослідження розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ. Загалом, проблема готовності до педагогічної діяльності найгрунтовніше досліджувалася в галузі педагогічної психології такими вченими: Г. Балл, А. Деркач, О. Леонтьєв, С. Максименко, М. Савчин, Л. Сохань, Т. Щербань та ін. Однак проблема психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ раніше не виокремлювалася як предмет спеціального наукового дослідження, зокрема проблема розвитку її комунікативного компонента.

Комунікативний компонент психологічної готовності вчителя НУШ до педагогічної діяльності сутнісно тотожний комунікативній компетентності, яка інтегрує в собі всі інші компетентності сучасного педагога НУШ. Рівень її розвитку є водночас показником якості і міри сформованості передусім психологічної, моральної, соціальної, саморозвивальної компетентностей, а також фактором впливу на розвиток інформаційної, продуктивної і предметної компетентностей (Максимова, 2016). Так само,

звертаючись до аналізу більш широких за змістом базових компетентностей вчителя, серед яких:

- професійно-педагогічна компетентність,
- соціально-громадянська компетентність,
- загальнокультурна компетентність,
- мовно-комунікативна компетентність,
- психологічно-фасилітативна компетентність,
- підприємницька компетентність,
- інформаційно-цифрова компетентність –

можемо стверджувати, що саме через комунікативну компетентність проявляється рівень розвитку усіх інших компетентностей педагога НУШ (Павлик, 2014).

Проблема розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ засвідчує, що рівень його розвитку є індикатором якості прояву широкого кола компетентностей вчителя. Таким чином, на основі здійсненого теоретичного аналізу визначаємо *комунікативний компонент психологічної готовності вчителя НУШ до педагогічної діяльності як сукупність суто комунікативних якостей особистості, її морально-комунікативних рис і психолого-педагогічних умінь, структуру якої утворюють власне комунікативна, емпатійно-рефлексивна, морально-етична та емоційно-регулятивна складові.*

Мета статті полягає у висвітленні результатів дослідження розвитку комунікативного компонента психологічної готовності педагога НУШ до професійної діяльності та його особливостей.

Виклад основного матеріалу. У результаті констатувального дослідження рівня розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя НУШ до професійної діяльності визначено середній рівень розвитку досліджуваного феномена серед учителів (230,21 балів). Цей показник пояснюється такими притаманними вчителям якостями, як: любов до дітей і до професії, бажання налагодити комунікацію і допомогти, емпатія, щирість, доброта, повага, терпіння, вміння слухати тощо. Достатньо високі показники за вибіркою свідчать про: набутий усвідомлений вчителями досвід, розвинені комунікаційні навички, підвищення кваліфікації на семінарах, конференціях, тренінгах і

тематичних уроках. Утім, незважаючи на середній рівень загального показника розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до професійної діяльності, визначено, що найменш розвиненою є емоційно-регулятивна складова досліджуваного феномена.

Цей результат підтвердили також відповіді респондентів на відкриті питання авторського опитувальника *«Вивчення розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ»* (в його основу покладено 51 психодіагностичне запитання), завдяки яким виявлено проблемні аспекти розвитку комунікативного компонента. Вони пов'язані з: проблемами емоційної регуляції поведінки, емоційним вигоранням і відсутністю ресурсу, невпевненістю у собі, схильністю до негативного мислення, відсутністю порозуміння з іншими людьми.

Виявлено також потреби в розвитку: емоційного інтелекту, здатності зберігати спокій, позитивного мислення, впевненості в собі.

Результати аналізу отриманих даних свідчать про серйозну потребу вчителів НУШ у: перегляді своїх когнітивних установок, емоційних шаблонів, поведінкових патернів; розвитку емоційного інтелекту; любові до себе; розвитку позитивного мислення; перегляді цінностей і переконань; розвитку навиків самовідновлення. Це зумовило актуальність розробки і апробації *«Програми розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ»*.

Форми роботи, які пропонує програма: міні-лекції, групові обговорення, групові та індивідуальні практичні завдання і вправи, самостійне опрацювання літературних джерел і наданих завдань, індивідуальні психологічні консультації.

Структура програми включає: два тренінги (тренінг *«Розвиток рефлексії»* і тренінг *«Розвиток емпатії»*) і три семінари-практикуми (семінар-практикум *«Як зрозуміти, прийняти і керувати емоціями»*, семінар-практикум *«Розвиток позитивного мислення і самоствалення»* і семінар-практикум *«Профілактика емоційного вигорання»*), а також індивідуальні психологічні консультації.

Тривалість кожного тренінгу / семінару-практикуму – 3 години.

Тривалість індивідуальної психологічної консультації – 1 година на тиждень із кожним учасником.

Періодичність проведення тренінгів / семінарів-практикумів – 1 раз на тиждень.

Загальна тривалість програми – 5 тижнів.

Для участі (анонімної за проханням учителів) у формувальному експерименті було обрано вчителів НУШ, які увійшли до групи з найнижчим рівнем розвитку комунікативного компонента психологічної готовності до професійної діяльності. Всього в експерименті взяли участь 18 учителів, із них 9 – увійшли до експериментальної групи і проходили розроблену програму розвитку досліджуваного феномена; інші 9 – склали контрольну групу, що не брала участі в програмі.

Для дослідження впливу розвивальної програми і виключення впливу неврахованих зовнішніх змінних обидві групи одночасно пройшли опитувальник *«Вивчення розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності (в умовах НУШ)»* і дали відповідь на психодіагностичні запитання.

За результатами опитування відмінностей між експериментальною та контрольною групами не виявлено.

В експериментальній групі аналіз результатів засвідчив:

1) визначено загальний показник розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ серед респондентів експериментальної групи, який становить 140,21 балів і відповідає низькому рівню;

2) встановлено відсоткове співвідношення розвитку складових комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності, де найбільш розвиненими є морально-етична складова (33%) та комунікативна складова (29%), дещо менш розвинена емпатійно-рефлексивна складова (24%) і найменш розвиненою є емоційно-регулятивна складова (14%).

У контрольній групі аналіз результатів засвідчив:

1) визначено загальний показник розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної

діяльності в умовах НУШ серед респондентів експериментальної групи, який становить 141,01 балів і відповідає низькому рівню;

2) встановлено відсоткове співвідношення розвитку складових комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності, де найбільш розвиненими є морально-етична складова (33%) та комунікативна складова (30%), дещо менш розвинена емпатійно-рефлексивна складова (23%) і найменш розвиненою є емоційно-регулятивна складова (13%).

Через два місяці після апробації «Програми розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ» учасники формульованого експерименту повторно дали відповіді на психодіагностичні запитання опитувальника.

В експериментальній групі аналіз результатів засвідчив:

1). Визначено загальний показник розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ серед респондентів експериментальної групи, який становить 230,29 балів і відповідає середньому рівню, а на початку формульованого експерименту становив 140,21 балів, що відповідало низькому рівню.

Отже, у результаті участі в «Програмі розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ» загальний показник розвитку досліджуваного феномена в експериментальній групі виріс на 64,3%.

2). Встановлено нове відсоткове співвідношення розвитку складових комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності, де найбільш розвиненими є: емпатійно-рефлексивна складова (30%), решта складових розвинені приблизно на одному рівні, а саме: емоційно-регулятивна складова (24%), морально-етична складова (23%), комунікативна складова (23%).

Отримані дані засвідчили більш рівномірний розвиток в експериментальній групі всіх складових комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ. Рівень розвитку емоційно-регулятивної складової виріс на 10%, а емпатійно-рефлексивної – на 6%.

У контрольній групі аналіз результатів засвідчив:

1). Визначено загальний показник розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ серед респондентів контрольної групи, який становить 145,01 балів і відповідає середньому рівню, а на початку формувального експерименту становив – 141,01 балів і відповідав низькому рівню.

2). Встановлено нове відсоткове співвідношення розвитку складових комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності, де найбільш розвиненими є морально-етична (29%) та комунікативна складові (29%), дещо менш розвинена емпатійно-рефлексивна складова (27%) і найменш розвиненою є емоційно-регулятивна складова (15%).

Отримані дані засвідчили рівномірний розвиток у контрольній групі всіх складових комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ у порівнянні з попередніми. При цьому рівень розвитку емоційно-регулятивної складової виріс на 2%, а емпатійно-рефлексивної – на 4%.

Висновки і перспективи. Отже, результати формувального експерименту засвідчили дієвість «Програми розвитку комунікативного компонента психологічної готовності вчителя до педагогічної діяльності в умовах НУШ», зокрема емпірично підтвердилося, що на загальний показник рівня розвитку досліджуваного феномена переважно впливають його емоційно-регулятивна і емпатійно-рефлексивна складові.

Цікавим є той факт, що в контрольній групі, яка не проходила розвивальної програми, також збільшився загальний показник розвитку комунікативного компонента психологічної готовності до професійної діяльності в умовах НУШ з низького значення до середнього. Розвиток усіх складових досліджуваного феномена також став більш рівномірним, і так само зросли показники розвитку емоційно-регулятивної і емпатійно-рефлексивної складових. Такий ефект можемо пояснити тим, що частина учасників контрольної і експериментальної груп – колеги. Особистісні зміни учасників експериментальної групи полягали в позитивних змінах рівня розвитку емоційного інтелекту, емпатії, рефлексії, стилю мислення і властивості самоствавлення, що позитивно вплинуло на якість комунікації з колегами і задіяло

їхні дзеркальні нейрони. Отриманий результат також доводить, що зміна одного елемента системи впливає на всю систему.

Наслідки експериментальної роботи визначають широке поле для подальших перспектив наших наукових пошуків у сфері дослідження ефективної комунікації та розвитку емоційного інтелекту в педагогічному колективі.

Список використаної літератури

- Гриневич, Л. (2022). Нові професійні ролі і завдання сучасного вчителя в контексті концепції Нової української школи. *Всеосвіта*. Взято з <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdannja-sucasnogo-vcitela-v-konteksti-koncepcii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html>
- Дзеркальні нейрони. (2022). *Вікіпедія*. Взято з https://uk.wikipedia.org/wiki/Дзеркальні_нейрони.
- Коваленко, О. Г., & Кравцова, Т. Г. (2021). *Ефективна комунікація з літніми людьми та збереження власного психологічного здоров'я за стресових умов (пандемія COVID-19): програма семінару-практикуму для осіб, які професійно взаємодіють з літніми людьми*. Київ.
- Максимова, О. О. (2016). Комунікативна компетентність вчителя початкової школи. *Молодь і ринок*, 5(136), 59-63.
- Павлик, Н. (2014). Психологічні особливості гармонійності характеру майбутнього педагога. *Вісник Інституту розвитку дитини. Сер.: Філософія, педагогіка, психологія*. Взято з http://www.irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vird_2014_31_30
- Штайнер, К. (2016). *Емоційна грамотність: інтелект з серцем*. Київ: Інтерсервіс.

Oksana Ivanova

FEATURES OF THE COMMUNICATIVE COMPONENT DEVELOPMENT OF THE NUS TEACHER'S PSYCHOLOGICAL READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article reveals the problematic aspects of the situation in which Ukrainian teachers found them in connection with the war in Ukraine, who are an intellectual, emotional, and social "resource" for the formation of the younger generation. Due to household, housing, financial and technical difficulties, as well as negative psychological conditions, not all teachers can effectively implement their mission. This problem posed to the psychologists-scientists the task of researching the psychological readiness of the teachers of the NUS for professional activity in the conditions of the war and in the post-war period, in particular, the peculiarities of the development of its communicative component.

The author of the article highlighted the results of the research on the development of the communicative component of the psychological readiness of the teacher of the New Ukrainian School for professional activity. The studied phenomenon is defined as a set of purely communicative qualities of a person, his moral-communicative features, and psychological-pedagogical skills, the structure of which is formed by communicative, empathic-reflective, moral-ethical, and emotional-regulatory components. The author reveals the importance of the development of the communicative competence of the teacher of NUS as an indicator of the development of emotional intelligence and psychological readiness for professional activity during the war.

Keywords: *psychological readiness; professional activity; communicative component; communicative competence; teacher; New Ukrainian School; development features.*

References

- Dzerkalni neirony [Mirror neurons]. (2022). *Vikipediia*. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/wiki/Dzerkalni_neirony [in Ukrainian].
- Hrynevych, L. (2022). Novi profesiini roli i zavdannia suchasnoho vchytelia v konteksti kontseptsii Novoi ukrainskoi shkoly [New professional roles and tasks of the modern teacher in the context of the concept of the New Ukrainian School]. *Vseosvita*. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/novi-profesijni-rol-i-zavdannia-sucasnogo-vchytela-v-konteksti-koncepcii-novoi-ukrainskoi-skoli-87162.html> [in Ukrainian].
- Kovalenko, O. H., & Kravtsova, T. H. (2021). *Efektivna komunikatsiia z litnimy liudmy ta zberezhenia vlasnoho psykholohichnoho zdorovia za stresovykh umov (pandemiia COVID-19): prohrama seminaru-praktykumu dlia osib, yaki profesiyno vzaiemodiut z litnimy liudmy* [Effective communication with the elderly and maintaining one's own psychological health under stressful conditions (the COVID-19 pandemic): a program of a seminar-workshop for persons who professionally interact with the elderly]. Kyiv [in Ukrainian].
- Maksymova, O. O. (2016). Komunikatyvna kompetentnist vchytelia pochatkovo shkoly [Communicative competence of a primary school teacher]. *Molod i rynok*, 5(136), 59-63 [in Ukrainian].
- Pavlyk, N. (2014). Psykholohichni osoblyvosti harmoniinosti kharakteru maibutnoho pedahoha [Psychological features of the harmonious nature of the future teacher]. *Visnyk Instytutu rozvytku dytyny. Ser.: Filozofia, pedahohika, psykholohiia*. Retrieved from http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Vird_2014_31_30 [in Ukrainian].
- Shtainer, K. (2016). *Emotsiina hramotnist: intelekt z sertsem* [Emotional literacy: intelligence with heart]. Kyiv: Interservis [in Ukrainian].

Одержано 05.09.2022 р.